

**«ПОДЗВОНІ МЕНІ...»
(СПОГАДИ ПРО Л. Г. ФРІЗМАНА)**

Світлана Криворучко

Доктор філологічних наук, професор,
кафедра світової літератури,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди (УКРАЇНА),
61000, Харків, вул. Валентинівська 2, пов. 4, ауд. 403 В,
e-mail: serka7@ukr.net

UDC: 821.16(092) - 94

РЕФЕРАТ

У спогадах йдеться про майже побутові епізоди життя видатного українського літературознавця Леоніда Генріховича Фрізмана (1935–2018), який створив Харківську наукову школу дослідників російської літератури та літературної критики. Наука була майже провідною, якщо не провідною, іпостассю життя Л. Г. Фрізмана. Під його науковим керівництвом захищено понад 50 кандидатських та 3 докторських дисертацій. Однак найголовнішим у його житті було те, що він був хорошою людиною.

Ключові слова: Л. Г. Фрізман, літературознавець, порядність, доброта, інтелектуальність.

ABSTRACT

Svitlana Kryvoruchko. «Call me...» (Memoirs about L. H. Frizman).

In memoirs, attention is drawn to almost everyday episodes of the life of an outstanding literary critic Leonid Henrikhovich Frizman (1935–2018), who created Kharkiv scientific school of the researchers of Russian literature and literary criticism. Science was the leading hypostasis of L. H. Frizman's life. More than 50 candidate and 3 doctoral dissertations were defended under his scientific supervision. However, the most important thing in his life was that he was a good person.

Key words: L. H. Frizman, literary critic, decency, kindness, intellectuality.

Я знаю, що ти зможеш мене зрозуміти так, як ніхто інший, тому що ти знайома з цими людьми, однак я знаю і те, що ти нікому про це не розповідатимеш...», – говорив Леонід Генріхович, уможуваючись у крісло між шафою та столиком, на якому стояв міський телефон червоного кольору моделі 70-х рр. ХХ ст., у вітальні своєї харківської квартири на вул. Пушкінська, 63. Леонід Генріхович не був моїм науковим керівником, не був моїм опонентом. Про дружбу він розмірковував так: «Друг – це не той, хто кожного вечора приходиться до Вас пити чай, а той, до кого Ви можете звернутися у той час, коли Вам потрібна допомога, і він зробить все, на що здатен». Так само священик у церкві наставляє: «Якщо тебе про щось просять, зроби все, що можеш». А Леонід Генріхович вважав себе атеїстом, однак стосовно до тих, кого вважав друзями, чинив по-християнськи, навіть, мабуть, не здогадуючись про це.

Леонід Генріхович був хорошою людиною. Є таке поняття, як порядність. Порядність властива обраним людям. Наявність певного фаху, належність до певного соціального прошарку, наукові здобутки, вчені ступені та звання жодною мірою не є гарантією порядності людини. Можна бути професором чи навіть академіком, і при цьому – зовсім непорядною людиною. Наші університети переповнені непорядними людьми. Я вважаю, що Леонід Генріхович був порядною людиною. Для нього ця риса – порядність – була дуже важлива. І при спілкуванні вона була визначальною. Колись одна із докторес написала йому різкого листа, в якому була фраза: «Якщо Ви думали, що я мила людина, то Ви помилилися». Я можу щось наплутати, і замість слова «мила» там було написано «симпатична», або «хороша». Найбільше його вразили саме ці слова. Оскільки я рекомендувала йому цю людину, як, власне, і була ініціатором цього спілкування, Леонід Генріхович, звичайно, розповів мені про цей лист, прокоментувавши зазначену вище фразу: «Якби про мене хтось подумав, що я мила людина, що може бути краще, ніж це?! Дуже дивно... Светочка, я мушу тебе попередити, що стосовно тебе з її боку теж може таке трапитись, зовсім без будь-яких логічних підстав». Так з часом воно, мабуть, і сталося.

Леонід Генріхович був напрочуд обдарованою людиною, дуже дисциплінованою в організації власного творчого процесу. Він намагався писати кожного дня, для нього це була норма. Також дуже важливим для нього було плавання, яке дозволяло йому підтримувати необхідну для наполегливої праці фізичну форму. Кожного дня, зранку, він плавав у басейні на вул. Клочковській. У басейн він ходив пішки, з Пушкінської по Гаршина, через сад Т. Г. Шевченка, спускався живописними сходами Каскаду... Ми часто, не змовляючись, зустрічалися в саду Т. Г. Шевченка – він повільно, зі смаком і насолодою, йшов красивими алеями, а я бігла або в університет В. Н. Каразіна, або, навпаки, вже поверталася з університету. Такі випадкові зустрічі з Леонідом Генріховичем для мене були завжди «сонячними». Ми віталися, цілувалися у щічки, говорили одне одному щось приємне, і розходились. Це був якийсь енергетичний обмін. Серед нашого оточення, на жаль, дуже небагато людей, які щиро та по-справжньому доброзичливо нас сприймають.

Інтелектуальна вишуканість Леоніда Генріховича утворювала навколо нього атмосферу обраної, мудрої, міцної духом людини, яка бачить саму суть речей, те, що є аксіомою, однак для інших залишається невідомим та незрозумілим. При цьому він, на мою думку, ніколи не ставився зверхньо до оточуючих. Зі своїми аспірантами він вибудовував ділові і водночас по-людяному теплі стосунки. Він якось розповідав мені: «... Раніше я з аспірантами був на „ті“, а потім, зі зміною мого

віку, вони чомусь соромились такого спілкування, а з часом взагалі зникли молоді люди, які говорили мені „ти”». Хоч я і не була аспіранткою Леоніда Генріховича, я теж отримала від нього пропозицію спілкування на «ти». Незважаючи на те, що я молода, а старіти ніколи не збираюся, з легкістю погодилась.

У колі рідних його звали Льосик. Я його називала – Льонечка, а він мене – Светочка. Я дуже добре розумію Льонечку. Майже всі навколо звертаються до мене Світлана Костянтинівна. Навіть ті люди, з якими ми колись вчилися разом і були на «ти». І коли я питаю: «Ми хіба не на „ти”»? – вони відповідають, що слід дотримуватись субординації. Виходить, що лаборантка і завідувачка не можуть бути на «ти»...

Леонід Генріхович дзвонив мені на домашній (міський) телефон та залишав на автовідповідач послання: «Светочка, подзвони мені, коли тобі буде зручно, у мене є для тебе новини...». Це було тоді, коли на автовідповідачі повідомлення було записано моїм голосом. Потім ми його замінили на голос мого чоловіка. І останні роки три-чотири Льонечка не лише залишав свій голос на моєму автовідповідачі, а й дублював свої повідомлення електронною поштою. Спілкувалися ми російською мовою: «1.03.2018. Светочка, если будет желание, можешь увидеть меня у себя дома <https://youtu.be/f0agCkoeonI>;»; «21.4.2018. Светочка, если ты в Харькове, позвони когда-нибудь. Целую. Леня»; «26. 5. 2018. Дорогая Светочка, хотел бы сказать тебе два слова. Л.Ф.»; «3.06. 2018. Дорогая Светочка, если бы ты мне позвонила, я бы спросил... Твой Л.Ф.»; «15.6.2018. Позвони мне, пожалуйста». І я телефонувала... Ми розмовляли. Це траплялось зазвичай близько дев'ятої вечора, менше, ніж годину, ми не говорили ніколи, іноді довше...

Я приходила до нього додому. Вперше це було ще наприкінці 90-х рр. ХХ ст. Він був засновником і головним редактором фахового журналу «Наукові записки» і я прийшла забрати номер журналу, де була надрукована моя стаття. Останні роки він вже не керував журналом, і я приходила просто так – поспілкуватись. Мама мене навчила, що з порожніми руками приходити до когось додому не ввічливо. Він любив каву і копчене м'ясо, тому я брала з собою каву або м'ясо, або і каву, і м'ясо. Мій чоловік жартував: «Моя дружина йде до мужика, і бере з собою м'ясо... І що вона там робить?»

Дистанційно, через мене, мій чоловік і Леонід Генріхович були знайомі, передавали одне одному вітання. Мій чоловік навіть говорив, що колись потім я буду згадувати про висловлювання Леоніда Генріховича і спілкування з ним та пишатися, що в моєму житті була така Людина.

Каву він варив у жезлі. Іноді Леонід Генріхович звертався з питаннями: «Де можна купити мідну жезлу?... певні жіночі парфуми (для

першої дружини)?... мельхіорові ложечки». Я – гурман, чорна кава для мене – обов'язкова перлина мого життя (одна чашечка на день – необхідність для виживання). Тому вперше я понесла Леоніду Генріховичу каву в зернах. Однак Лёонечка прокоментував, що він – ледар, і обрав би мелену каву, хоча, звичайно ж, цю змелить. Після цього я купувала для нього вже тільки мелену каву.

Він розповідав про свої книжки, які писав у той час, іноді ставив специфічні питання про якесь слово чи висловлювання, або термін. Наприклад, коли він писав про Наума Коржавіна, його зацікавило слово «бомонд» у російському контексті: «2018-03-17 22:39: Дорогой Лёонечка, отправляю информацию по смысловым вариантам слова бомонд. С любовью Света. Le beau monde (від *франц.* Beau, belle – гарний, добрий, monde – світ, суспільство). 1. Люди відомі, життя яких проходить у всіх на виду, висока спільнота; 2. Вишукана спільнота, творча еліта, законодавці моди, смаків...; 3. Аристократія; 4. Елегантна і ввічлива спільнота; 5. Людина з цього середовища – це людина ввічлива, завжди елегантна, завжди в гарному настрої, цікавий співрозмовник, із оригінальними, витонченими але не завжди глибокими судженнями. Якщо це гравець – це людина, яка ніколи не гнівається, коли програє, жартує і продовжує грати, скільки б шансів в неї не було; 6. Це фраза, що позначає високу спільноту. Цей прекрасний світ являє собою громадське коло, що відрізняється яскраво вираженим смаком до розкішних, розважальних та соціальних вечорів; 7. Це ввічливість, завжди доречна і, разом з тим, шляхетна, елегантність форм, вишуканість смаків, вишуканий такт, шарм манер та мова міста. Це вишукане, урбанізоване коло. Це приємна, але не завжди гарна компанія. Це середовище, що все вкладає в форму, а не в глибину. Якби воно діяло навпаки, тоді це була б вже гарна компанія».

«2018.03.17. 23:49: Спасибо, мое солнышко! Это намного больше, чем мне нужно, но я из этого выберу то, что мне наиболее подходит. Целую. Твой Л.Ф. 18.3.2018. Светочка, мой автор многократно пишет это слово латинскими буквами, но в ОДНО слово. Если это ошибка, мне бы надо обратить на неё внимание?»

Ми говорили про його здоров'я, настрої, відчуття. Він якось сказав: «Ти знаєш, мені стільки років, що кожний день для мене – це вже диво і подарунок. Я дивлюсь на сонце і розумію, що завтра може цього не бути».

Свої найулюбленіші власні афоризми він навіть надрукував у присвяченому його 75-літтю від дня народження та 50-літтю наукової діяльності виданні «Наука и жизнь» (Харків, 2010): «То, що мене не стосується, мене не цікавить. Головний рід військ – це розвідка. Із цієї справою слід переспати. Життя – здійснення плану. Найпотрібніші кни-

ги – довідники. Важливий не термін, а результат. Найкраща справа – це справа зроблена. Сім бід – один подарунок. Дешевше заплатити. Самотність – це свобода».

У Леоніда Генріховича не було мобільного телефону. Він категорично відмовлявся його купувати. Інколи Леонід Генріхович дорікав, що колись близькі йому люди, для яких він дуже багато зробив, перестали дзвонити. Я намагалася пояснити йому, що це для них – дорого, і може йому було б правильно придбати мобільний, тоді у них би було більше шансів на спілкування. Він говорив, що це не причина, що можна дзвонити з університету... Я мовчала... Хоча сьогодні мені відомо, що на кафедрах в педагогічному університеті телефонів більше немає.

Останній лист від Льонєчки я отримала 26 червня: «26.6.2018. Светочка, переслала тебе копію Лилиного письма, на которое она получила отказ. Не подскажешь ли, кому можно переадресовать такую просьбу?» Я відразу ж зателефонувала до нього (в університеті Каразіна, де я тоді працювала, звичайні телефони на кафедрі ще були) і ми обговорили цю ситуацію. А наступного дня – 27 червня – мені подзвонила Ліля і повідомила, що Леонід Генріхович помер.

Для мене це було неочікувано. Я була не готова до цього. Я скрикнула, емоційно... Це був мій останній робочий день в університеті Каразіна, в якому я перебувала з 1989 року. У цей день я зустрічалась зі своїми дівчатами-аспірантками. Ми готувалися до захисту Маші Обихвіст. На зустрічі були вже кандидати Маша Белявська і Наташа Шапарєва.

А Леонід Генріхович помер у басейні.

«Позвони мне...»⁵

⁵ На світлині: Професор **Леонід Фрірман** (праворуч на передньому плані), **Олена Андрущенко** (2-й ряд, 1-а зліва), **Костянтин Бондарь** (2-й ряд, 2-й зліва) та **Світлана Криворучко** (ліворуч на передньому плані) серед учасників чергових Читань молодих учених в середині 2000-х років у Харкові. (Фото надане Д. С. Бураго).